

COM A LA VINYA DEL SENYOR

Diuen que de tot hi ha; encara que, a vegades, els elements discordants es puguin comptar amb els dits d'una mà. En el nostre interès present, la discordança es deia Andrés Martínez Vargas; en un conjunt harmònic que Déu n'hi do, era ell qui feia el gall.

El dia 2 d'octubre de 1906 s'havia inaugurat —vint-i-nou anys després de la compra dels terrenys i onze després de la col·locació de la primera pedra— la Facultat de Medicina del carrer de Casanova i l'Hospital Clínic que li fa companyia. Els estudiants s'hi feren traslladar, des de la Facultat encongida del carrer del Carme, en carros, com la resta del material i mobiliari. La nova Facultat, desapareguts Jaume Pi, Bartomeu Robert i Joan Giné i Partagàs, compta només —de veritat, de veritat— amb un mestre: Miquel A. Fargas.

La Càtedra de Pediatria ara disposa de sales d'hospitalització pròpies, però Martínez Vargas, abans que ocupar-se de la formació dels alumnes i la constitució d'una autèntica escola, es deixa endur per una incontrolable tendència a la retòrica i una obsessiva afecció als càrrecs i les representacions. Ocupà la Càtedra durant uns quaranta anys; tot i així, que un pediatre el declarés el seu mestre ha estat una manifestació impensable que ni les orelles més benèvols no han sentit mai.

L'any 1909 col·laborà en la traducció del *Tratado Enciclopédico de Pediatría* de Pfaundler i Schlossmann i l'any 1915 publicà un *Tratado de Pediatría* destinat als estudiants, que fou acollit amb fredor per la qual cosa el segon volum no arribà a fer-se realitat.

L'any 1913 havia presidit, a Madrid, la Secció pediàtrica del Congreso Nacional de Obstetricia, Ginecopatía y Pediatría i el 1914 organitzà i presidí, a honor i glòria pròpies, el Primer Congreso Español de Pediatría; se celebrà a Palma de Mallorca del 19 al 25 d'abril. Quan Martínez Vargas exposa la Génesis de este Congreso fa servir —en un text de tres pàgines— verbs en la primera persona del singular o l'adjectiu possessiu també de la primera persona del singular fins a 27 vegades. Parla de «*la enorme mortalidad infantil que nos abochorna ante el mundo, que llena de luto nuestros hogares y merma gran número de ciudadanos a la Patria.*» Continua: «*La nación española pierde cada año 200.000 niños de 0 á 5 años; lo cual representa en el orden económico, en pesetas, 142.800.000, un río de millones, y en el orden de los afectos un diluvio de dolores y de desconsuelos que inunda los hogares con una tristeza imborrable.*» Gràcies a aquest escrit, és possible de comptar —sembla que amb una gran facilitat— què valia «*un niño español*» l'any catorze. Després diu: «*Apenado yo, como patriota, de nuestra elevada mortalidad infantil y deseoso, como Catedrático, de que la Pediatría, (...) adquiriese en nuestra patria el mayor esplendor para que España pudiera equipararse á las demás naciones cultas (...) no he perdido ocasión ni he cesado un momento de hacer esfuerzos...*». Com si els altres participants del Congrés (Antonio González Prats, Joan Casasayas, Sayé, Joan Córdoba, Salvat i Espasa, Vidal Solares, Zariquiey, Pere Nubiola, Antoni Cortès Lladó, Gustau Pittaluga i el mateix col·laborador de la Càtedra Francisco José Vélez, metge ortopedista de la Clínica de Niños de la Facultad de Barcelona i, això sí, Director del Primer Instituto Ortopédico de Barcelona, etcètera, etcètera, fins a uns tres-cents congressistes) fossin membres muts d'una comparseria.

Martínez Vargas era categòric: presentà al Congrés un *Código de la Madre*, redactat per ell i, naturalment, aprovat *por aclamación*. Els consells i les

sentències que comprèn fan referència a problemes i situacions diverses, començant per la «Procreación». Diu: «*La salud, el vigor, el entusiasmo y el afecto que los padres sienten en el acto de la procreación, son garantía de un engendro robusto, sano y perfecto. La brutalidad pasional, la indiferencia, las enfermedades, la debilidad, sobre todo, el alcoholismo y el terror, dan origen á niños degenerados, deformes, retrasados, idiotas, sordomudos.*» Així de categòric, sense atenuants.

Per Martínez Vargas, un obstinat i inflexible fill de Barbastro, la *raza* i la *Patria* eren sempre el primer terme; era d'aquella mena de mentalitats que, després, no s'estan de condemnar els que reivindiquen respecte per a la terra que els ha vist néixer, si resulta que els seus límits no coincideixen amb els que ells consideren intangibles. És clar, així no és gens estrany que fos el delegat oficial espanyol a gairebé tots els congressos estrangers²⁶ i que acaparés càrrecs i representacions, sobretot durant la Dictadura de Primo de Rivera: degà de la Facultat l'any 1919, rector de la Universitat el 1923, president de la Reial Acadèmia el 1924, etc. El dia de la Solemne Apertura del Curso Académico de 1918-1919 pronuncià «*ante el Claustro de la Universidad de Barcelona*» un discurs «En defensa de la raza», gens triomfalista, per cert. Hi digué: «*...la defensa de nuestra raza, estigmatizada con el apóstrofe y, lo que es peor, con el sello de la degeneración, de la cual, con todo dolor confieso que, salvo excepciones, la mayoría de los individuos no llega ni en lo físico, ni en lo intelectual, ni en lo ético, á la medida establecida como tipo medio en la antropología contemporánea...*». No ha estat possible de co-

26. 1895, Congrés de Ginecopatia, Obstetrícia i Pediatria, Burdeus; 1897, Congrés Internacional de Medicina, Moscou; 1900, Congrés Internacional de Medicina, París; 1904, Congrés d'Higiene Escolar, Nuremberg; 1905, 1er. Congrés Internacional de les Gotes de Llet, París; 1907, Congrés Internacional de les Gotes de Llet, Brussel·les; 1911, Congrés Internacional de Protecció a la Infància, Berlín.

mentar amb cap dels assistents a l'acte l'efecte d'aquestes paraules, però és raonable d'imaginar que, després d'escoltar-les, el Paranimf universitari en ple començà a menjar cacauets i, potser, a gratar-se l'aixella amb la mà homolateral. I Martínez Vargas conclogué: «*Un clamoreo general, que por lo extenso e insistente llega a ser ofensivo para los que amamos de veras la patria, difunde la especie de que la raza española degenera o está ya degenerada y es incapaz de redención.*» Naturalment, el cop d'estat de Primo de Rivera quedava justificat de sobres.

Eren dos mons amb ben poca cosa en comú que, fatalment, havien de conviure. Com a mostra, el Segon Congrés Universitari Català del mateix any 1918 que l'autoritat militar prohibí de celebrar a la Universitat; el presidí August Pi i Sunyer, i Pere Domingo i el pediatre Alfons Trias i Maxencs hi presentaren una ponència sobre drets i deures dels estudiants, en la qual és prevista la intervenció dels estudiants en el control i govern de la Universitat, suggeriment que, després, posà en pràctica la Universitat Autònoma de la Generalitat republicana. I és que el desvetllament d'una part important dels homes d'aquesta terra era un fet: l'any 1913, l'Acadèmia i Laboratori —recollint una iniciativa del cirurgià Enric Ribas i Ribas i el pediatre Manuel Salvat, a la qual se sumà Martí i Julià— convocà el Primer Congrés de Metges de Llengua Catalana. Fou una afirmació —i ho foren els Congressos que el succeïren— del dret a ésser present en el concert científic dels pobles, modestament, si es vol, però amb la pròpia veu. El Congrés, celebrat a Barcelona, fou presidit per Miquel A. Fargas, i un dels ponents del tema «Vàlua semiològica de l'examen de la sang» fou Francesc Pons i Pascual; Josep Roig i Raventós hi presentà dues comunicacions. L'aportació de Pons i Pascual versà sobre la sang en les diàtesis i, entre nosaltres, significava l'exposició de nous punts de vista: acabava d'arribar d'Alemanya, on havia estudiat al costat de l'hematòleg Victor Schilling.

En el Segon Congrés de Metges de Llengua Catalana (Barcelona, 1917) una de les ponències tractava del «Règim alimentari» i Pons i Pascual s'ocupava del «dels nens a l'època de desmamar-los» i Salvat i Espasa del «règim alimentari en les malalties infantils». L'arquitecte Camil Oliveres i Gensana hi exposava plànols de nous pavellons de la Casa de Maternitat i el tocòleg Boi Guilera i Molas —que havia ingressat a la Maternitat l'any 1916 i amb el pediatre Joan Casasayas havia iniciat rumbos més científics per a la institució— hi presentava comunicacions i estadístiques, resultat de les innovacions experimentades pel Centre que dirigia.

A l'Acte Inaugural del Tercer Congrés (Tarragona, 1919) Martínez Vargas, en qualitat de degà de la Facultat de Medicina, féu ús de la paraula; i com si —vés a saber d'on— extragués un polset de condescendència, ho féu en català. A Catalunya ja feia cinc anys que hi havia la Mancomunitat i, mira noi, no se sap mai.

El Quart Congrés se celebrà a Girona (1921). E. Pedrals i Fernàndez hi parlà d'«Organització de la Inspecció mèdico-escolar a Barcelona» i en una primera conclusió reclamava que «és del tot punt necessari l'establiment de la higiene escolar en les nostres escoles, conforme està establerta en les de totes les nacions civilitzades». Josep Blanc i Benet exposà unes «Normes per a la censura de les pel·lícules cinematogràfiques com a mesura de protecció a la infància»; era d'una religiositat monolítica i, avui, la seva manera de pensar seria conceptuada per una àmplia majoria i sense gaire contemplacions d'immobilista o retrògrada. Es diu d'ell²⁷ que «*En el seno de su familia, de profunda raigambre cristiana, recibió la más severa y esmerada educación, que influyó de una manera decisiva a lo largo de su vida.*» I ell mateix, en

27. *La obra mèdica del Dr. José Blanc y Benet*, Antonio Palacín Forgue. 1er. Congrés Internacional Hist. Medicina Cat. Llibre d'Actes, vol. I, pàg. 149.

la revista «El Criterio Católico en las Ciencias Médicas», havia escrit: «...combatiremos el error apoyándonos en la firme roca de la autoridad de la Iglesia, que sumisos acataremos y defenderemos siempre.» Doncs, bé: en les Normes de censura citades, proposava que fos «interdit (...) tot el que posi en tensió excessiva l'excitabilitat nerviosa dels nens; per exemple, crims truculents, accidents esgarrifosos o el perill menaçant d'aquests.» Ara, que la violència —en programes destinats als infants— és oferta sense cap restricció i la seva acceptació sense esgarrifança és considerada pròpia d'esperits forts, ara, a la vista dels resultats, potser una mica de Blanc i Benet ens aniria com l'anell al dit.

Al Cinquè Congrés (Lleida, 1923), Salvador Goday i August Brossa exposaren, respectivament, els temes «Hospitalització dels nens de pit a Catalunya» i «El consultori de Puericultura en la lluita contra la mortalitat infantil». Goday explica com ha d'ésser un hospital de lactants i en detalla l'emplaçament idoni, l'estructura, la cuina dietètica, el dispensari, les mesures per evitar la propagació d'infeccions i constata la manca total d'institucions adequades; a continuació, fa referència als asils d'infants de pit (els expòsits) i es lamenta —en una preocupació que el seguirà tota la vida i que el dugué a iniciar, tenaçment, la campanya de revisió de les lleis d'adopció— de la nul·la atenció que els governs han anat prestant a les arrels del problema: «res no es fa fins que la separació de mare i fill s'ha realitzat.» El resultat fou —més enllà de la simple exposició d'unes idees, d'avançada en aquell moment— l'acord de crear una ponència permanent que, actuant coordinadament amb el Servei Sanitari de la Mancomunitat, procurés de dur a la pràctica les directrius enunciades.

A l'Ajuntament de Barcelona també es respiraven aires nous: com a exemple —un molt lloable exemple— de participació en el combat sanitari, la creació de les modèliques Escola del Bosc i Escola del Mar. Eren un mitjà indirecte de lluita contra la insalubri-

tat i, a més, una experiència pedagògica que s'avançava de molts anys a la situació general dels corrents dominants. L'Escola del Bosc fou inaugurada l'any 1914 i l'Escola del Mar —dirigida pel pedagog Pere Vergés i Farnés— l'any 1920 i eren destinades a infants amb dificultats físiques o amb necessitat terapèutica de banys de mar. L'escola era activa i els infants participaven en tasques absolutament inèdites, com ara les pròpies d'una biblioteca escolar o un servei meteorològic.

I era de molts indrets que anaven apareixent esforços encaminats a la inajornable millora de la qualitat de vida dels infants; com el de Caritat Girodier, vídua de l'escriptor i crític d'art al «Diari de Barcelona» Francesc Miquel i Badia, que al capdavant de la Liga de Señoras para la Acción Católica i influïda pels consells de Josep Roig i Raventós, l'any 1920 funda la institució Lucha contra la mortalidad infantil. Sense cap subvenció oficial («*las caritativas señoras de la Junta auxilian con donativos de alimentos, medicamentos y leches preparadas de régimen*»)²⁸ i amb la col·laboració, des del primer moment, de Manuel Miralbell i Centena i Pere Puig i Roig, és obert un primer dispensari al carrer de Carders de Barcelona, en unes dependències de la parròquia de Sant Cugat; molt aviat resulta insuficient i és traslladat a la Via Laietana, número 13. L'any vint-i-u és obert un altre dispensari al Poblenou i l'any vint-i-dos un a la parròquia del Carme, al barri del Pedró; en aquest dispensari fou adoptada —dels primers a Catalunya— la vacunació antituberculosa amb BCG. Després, seguiren dispensaris a Sant Gervasi, Can Tunis, Sant Adrià del Besòs i Horta i, en tots ells, a més de l'assistència pediàtrica i tocològica es duia a terme una labor d'educació sanitària i, des d'ells, es procurava —amb conferències, campanyes (el Dia del recién nacido), concursos, col·lectes (la guardiola de la

28. *Instituciones de Protección de la Primera Infancia en Barcelona*, Joan Córdoba. BSCP, 1928. pàg. 23.

plaça de Catalunya)— augmentar la sensibilitat ciutadana envers el deficitari ventall de recursos assistencials.²⁹ Tot i els precaris mitjans amb què comptaven els dispensaris, s'ha de concloure que exerciren una funció d'una notable utilitat perquè, com digué Puig i Roig, «consegüían un máximo de lactancias maternas bien dirigidas y un mínimo en la morbilidad y mortalidad infantil.»

En el camp de l'educació sanitària materno-infantil, la manifestació més visible de la «Lluita» fou la revista «Mujer y Madre» que, apareguda l'any 1921, obtingué una notable difusió.

També és d'aquesta època i també té una intenció marcadament educativa la revista «Paidoterapia, Enfermedades de la Infancia, Trastornos del embarazo y Medicina General» que, l'any 1922, fundà el tocòleg Pere Roca i Puig.

Aquesta mena d'agermanament —o millor, d'acció mancomunada—entre la tocologia i la pediatria era com una avançada de la higiene prenatal i la neonatologia. Les persones de cap despert ho tenien molt clar; per això, Pere Nubiola —que havia succeït Miquel A. Fargas a la Facultat—, l'any 1924 creà a la Sala d'Obstetrícia de la seva càtedra un consultori de Puericultura, que estigué a càrrec del pediatre Joaquim Bonrepaux i Ramon.

Tot era difícil, els mitjans eren escassos i les conquestes de la ciència incipients. Com a conseqüència, els metges —i els pediatres, és clar— es veien obligats a recórrer a improvisacions que, ara, semblen una fantasia. Una, la que organitzà Frederic Corominas i Pedemonte: aquest pediatre —que un temps treballà a la Maternitat on demostrà, amb Roig i Raventós,

29. *Instituciones de Protección de la Primera Infancia en Barcelona*, Joan Córdoba. BSCP, 1928. pàg. 23 i «Roig i Raventós i la Lluita contra la mortalitat infantil a Catalunya», Enric Miralbell i Andreu. 1er. Congrés Internacional Història Medicina Catalana. Llibre d'Actes, vol. II, pàg. 384.

una veritable inquietud científica quan, l'any 1917, en ocasió d'una mortífera epidèmia gripal decidiren d'investigar, amb la pràctica de la necròpsia, la causa de les morts; i que arribà a la presidència de la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona— aquest pediatre, doncs, comprà un local al carrer de Pelai, hi instal·là una vaca amb pústules varioloses i, per primer cop a la Península, vaccinava directament de la vaca. L'èxit fou notable —un èxit de corrua feta— i només fou abandonat el procediment quan aparegué el vaccí en forma comercial.³⁰

Amb els ulls d'avui, algunes aportacions resulten incomprensibles, kafkianes; com, per exemple, la Sala de Lactància del Monte de Piedad de la Virgen de la Esperanza de la Caixa de Pensions per a la Velleja i d'Estalvis, del carrer d'Ortigosa, número 6, de Barcelona. «*En este Monte de Piedad, en la Sección de máquinas de coser, instalada en una sala amplia y soleada, se han colocado cunas, para que las mujeres que tienen máquinas empeñadas puedan tener consigo sus pequeños, durante las horas que estan autorizadas para trabajar en sus máquinas empeñadas. Estas horas son de nueve a doce de la mañana y de tres a seis de la tarde, todos los días laborables. Todas estas facilidades se proporcionan gratuitamente*». ³¹ Fins i tot la gent més ben relacionada sembla que ignora totalment si la Verge de l'Esperança té en compte les «generositats» d'aquesta índole o si les perdona gratuïtament. La sort era que, aquí i allà, hi havia persones amb el cor més ample.

Perquè el combat per la infància no es limitava a Barcelona; la pediatria començava d'ésser vigorosa i, tot i la migradesa de mitjans i la possibilitat d'un desànim derivat de l'aïllament, en d'altres poblacions de Catalunya uns homes valents feien camí. Una ac-

30. Comunicació presentada a la RAMB, el 10-novembre-1970, per Manuel Carreras Roca.

31. *Instituciones de Protección de la Primera Infancia en Barcelona*, Joan Córdoba. BSCP, 1928. pàg. 23.

ció exemplar és la d'Alexandre Frias i Roig que, després d'un temps d'exercici a l'Ametlla de Mar, s'instal·là a Reus; feia molt poc (1901) que la taxa de mortalitat infantil a la capital del Baix Camp era de 163 per mil (quan la global de l'Estat era de 186), l'any 1919 s'havia reduït a 88 per mil (la de l'Estat només havia baixat a 156) i l'any 1929, a Reus, era ja de 58 (mentre que l'estatal encara era de 123).³² És que l'actuació d'Alexandre Frias s'estenia a tots els camps imaginables: l'any 1919 creà l'Institut de Puericultura de Reus i l'any 1921 —amb una continuïtat que es mantingué fins al 1936— la revista «Puericultura». Era un enamorat de la seva feina; havia perdut la seva filla, de tretze anys, morí el seu fill en plena joventut i quan enviudà, a l'entrada de l'edat reposada, confessà: «Els amors de la meua vida han estat, després de Déu, la família, Reus i els infants. Aquests amors foren tan grans que m'han hipertrofiat el cor, que ara resta destroçat pel dolor de la pèrdua de tots els meus. Mentres l'anyorament entenebra els dies que lentament transcorren, en una transfusió d'amors, desitjo dedicar el temps que em resta peregrinar encara en aquesta vall de llàgrimes, exclusivament al meu Reus estimat i als infants.» Era l'any 44 i encara «peregrinaria» divuit anys més.³³

Un altre lluitador solitari fou Pompeu Pascual i Carbó que, amb els estudis de medicina acabats l'any 1920 i després d'un temps a la Maternitat de Barcelona, l'any 1923 s'establí a Girona i, d'entrada, impartí cursos de puericultura a l'Escola Normal de Mestres. Aquest emprenedor enamorat de Girona, en més d'un tombant del nostre recorregut per la medicina dels infants tornarà a aparèixer; amb la seva incorruptible tenacitat.

32. *Alexandre Frias i Roig*, Francesc Martí Queixalós i Josep Lluís Llor Vilà, Conselleria de Cultura, Ajuntament de Reus. Reus, 1978. pàg. 26.

33. «Urbs», núm. 24. Reus, abril-maig, 1958. pàg. 104.